

СТАРУНСЬКИЙ ГЕДИНАМІЧНИЙ ПОЛІГОН

УДК 551.311.8 + 56(477.86)

¹Стельмах О.Р., ²Кащишин О.К.,
³Мосюк І.В., ¹Міщенко А.В.

¹Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу
²Івано-Франківський краєзнавчий музей
³Сільська рада с. Старуня

ІСТОРІЯ ВИВЧЕННЯ ТА КОЛЕКЦІЇ РУД І АРТИФАКТІВ ГЕДИНАМІЧНОГО ПОЛІГОНУ «СТАРУНЯ»

Старуня унікальна наявністю природничих знахідок, до яких належать діючий грязьовий вулкан, дивовижні геологічні структури навколо нього, палеонтологічні знахідки, які посідають четверте місце в світі, поселення кроманьйонців. Знахідка такого масштабу була неоціненним подарунком для вчених.

Ключові слова: історія, викопна фауна, мамонт, носоріг, грязьовий вулкан, родовище.

Старуня уникальная наличием естественных находок, к которым относятся действующий грязевой вулкан, удивительные геологические структуры вокруг него, палеонтологические находки, занимающих четвертое место в мире, поселения кроманьонцев. Находка такого масштаба была неоценимым подарком для ученых.

Ключевые слова: история, ископаемая фауна, мамонт, носорог, грязевой вулкан, месторождение.

Starunia unique presence of natural discoveries, which include active mud volcano, amazing geological structures around it, paleontological findings, which ranks fourth in the world, Cro-Magnon settlement. The discovery of this magnitude has been an invaluable gift for scientists.

Keywords: history, fossil fauna, mammoth, rhinoceros, mud volcano, deposit.

Вступ. Історія вивчення території сучасного геодинамічного полігону «Старуня» становить понад 150 років. За цей час різними дослідниками було зібрано багато цікавого матеріалу. Підґрунтям для такого інтересу було те, що ця невелика територія поблизу села Старуня початково освоювалась як нафтогазове родовище. Пізніше тут розроблялись поклади озокериту. У 1907 р. вона прославилась на цілий світ унікальною знахідкою волохатого носорога періоду останнього зледеніння планети, який прекрасно зберігся завдяки природній муміфікації в шарах озокериту. І нарешті на початку 80-х років ХХ ст. тут, завдяки активній неотектоніці та антропогенному порушенню геологічного середовища, зародився та активно розвивається грязьовий вулканізм [1, 2, 7, 9].

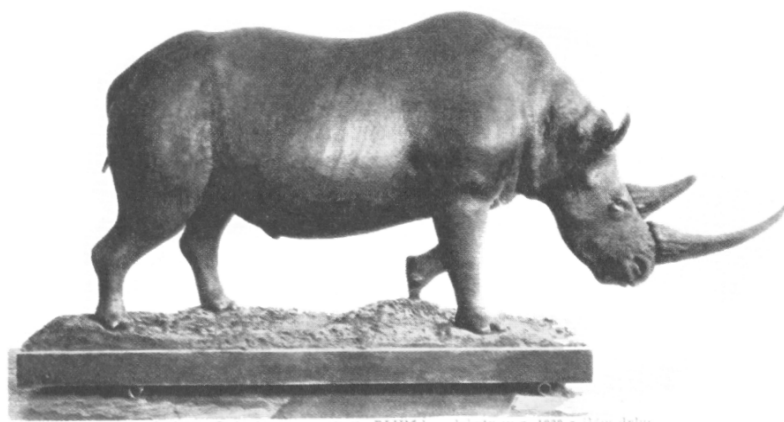
Викладення основного матеріалу. Саме така цікава передісторія і обумовила значний інтерес до вивчення території «Старуні» та значну кількість зібраного фактичного матеріалу. Зібрання колекцій з цієї унікальної в геологічному, палеонтологічному і історико-археологічному плані території знаходяться у Геологічному музеї Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (ІФНТУНГ), Відділі природи Івано-Франківського краєзнавчого музею та Краєзнавчому музеї с. Старуня [1, 2, 3, 10, 12].

Геологічний музей ІФНТУНГ за багатством, різноманітністю і представництву колекцій мінералів, гірських порід, корисних копалин і викопних решток фауни і флори є одним з кращих в Україні. Заснування музею датується 1873 роком. Засновником був високо досвідчений і талановитий геолог Прикарпаття, вчений Юліан Медвецький, який з

1873 р. розпочав роботу по систематизації колекцій. Колекції музею поповнювались з виставок, експедицій і приватними особами. На сьогодні експонати укладені у тематичні експозиції: мінералогія, петрографія, палеонтологія, історична геологія, корисні копалини України. Особливу цінність представляє мінералогічна колекція, яка містить експонати практично з усіх відомих родовищ світу. Почесне місце відведено також тематичній експозиції, присвяченій вивченню, експлуатації і дослідженню одного з найстаріших нафтогазових і озокеритових промислів Прикарпаття біля с. Старуня, якій присвоєний почесний статус «Геологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення». В ній представлені взірці нафти і озокериту, основні літолого-петрографічні типи гірських порід, різновиди кристалічних солей, залишки викопної фауни і флори, уламки бивня мамонта та зуб носорога, дерев'яна драбина, що обросла товстим шаром солі однієї з безлічі шахт [10, 11].

Вивчення цих взірців та проведення спільних українсько-польських наукових досліджень (на основі міжнародного проекту і угоди з Краківською гірничо-металургійною академією) впродовж 2004-2008 років дозволило отримати нові важливі результати та поповнити експозицію. Результати цих досліджень викладені у спільній монографії «Польські і українські геологічні дослідження (2004-2005) в Старуні – місці знахідок волохатих носорогів», що також є надбанням музею [1, 2, 5, 10 - 12] (рис. 1).

Івано-Франківський краєзнавчий музей було створено згідно Постанови Тимчасового обласного управління від 11.11.1939р. «Про організацію Станіславського обласного історичного музею ім. 17 вересня». З 1966 р. він носить теперішню назву. В Музеї сформовані відділи природи, історії, народного мистецтва. Відділ природи на даний час складається із восьми розділів. Один із них називається «Геологічна історія та будова області». Він знайомить з історією розвитку живих організмів на території сучасної Івано-Франківщини, починаючи від кембрію і до антропогену [8, 9].

Nosorożec ze Staruni –
okaz eksponowany w Muzeum Przyrodniczym w Krakowie.

Рис. 1. Носоріг зі Старуні – експонат Краківського природознавчого музею [10]

Експозиції відділу включають адміністративні, географічні і ландшафтні схеми, геологічні і палеонтологічні карти-схеми, стратиграфічні колонки геологічних розрізів Прикарпаття, експонати і фотографії експонатів геологічних, палеонтологічних і археологічних колекцій. Палеонтологічна колекція відділу природи нараховує понад 2 тисячі експонатів скам'янілостей і відбитків найрізноманітніших тварин і рослин, що проживали в різний час на території Прикарпаття. Серед них цікавими є знахідки скам'янілостей табулят, пелеципод, остракод, панцирних риб. В експозиції представлені археоціати, губки, корали (*Halysites*, *Favosites*), брахіоподи (*Lingula*, *Pentamerus*), амоноідеї, криноідеї, справжні морські їжаки (*Cidaris*), головоногі молюски (*Stephanoceras*, *Cardioceras*, *Phylloceras*, *Pachyteuthis*), пелециподи (*Ostrea*, *Lopha*,

Exogyra, Gryphaea, Arca, Pecten, Spondylus, Pholas), гастроподи (*Nerinea*). Цінними експонатами є відбиток дводишної риби (*Palaconiscus sp.*), зуб акули (*Carcharodon*), відбиток плавця акули, відбитки різних риб (*Gobio, Proargentina, Aeliscus, Caspialosa, Gadus, Lepidopus, Sardinella, Paleogadus*), скам'янілі ребро і два хребці (шийний і спинний) кита (*Cetotherium*), знайдені в околицях міст Івано-Франківськ і Яремча. Антропогеновий період представлений в експозиції достатньою кількістю експонатів. В основному - це скам'янілі кістки тварин: мамонта (*Elephas primigenius*), шерстистого носорога (*Rhinoceros tichorhinus*), первісного зубра (*Bison priscus*), велетенського оленя (*Cervus megaceros*), північного оленя (*Rangifer tarandus*), оленя (*Cervus affinis elaphus*), тура (*Bos primigenius*), свині (*Sus cf. scrofa*), песця (*Vulpes cf. lagopus*), лисиці (*Vulpes cf. vulpes*), вовка (*Canis cf. lupus*), печерного ведмедя (*Urvus spelaeus*), печерної гієни (*Hyaena spelae*), тарпана (*Equus gmelini*) [2, 10, 12].

У фондах відділу природи є понад 150 різноманітних фрагментів кісток скелету мамонта, в тому числі і з околиць с. Старуня [3, 4]. Є фрагменти щелеп з зубами, фрагменти черепа мамонта, є цілі бивні і фрагменти бивнів, є зуби молодих і дорослих мамонтів, є лопаткові, стегнові і гомілкові кістки мамонта, знайдені в різних куточках області, переважно на берегах річок і потічків. Найбільша кількість знахідок припадає на територію Надвірнянського, Коломийського і Долинського районів. Проте, більшість безцінних знахідок зі Старуні, в тому числі мамонт і 2 носороги (виявлені у 1907 і 1929рр. при розробці озокеритових шахт) були відправлені до Львова і Кракова [10]. У Природничому музеї Кракова і краєзнавчому музеї Львова до сих пір зберігаються ці експонати, а також фрагменти кісток дрібних ссавців, земноводних, фрагменти найрізноманітніших комах, тощо. У фондах відділу природи є 2 експонати - фрагмент ребра і стегнова кістка мамонта, які були знайдені в околицях села Старуня. Основна частина палеонтологічної колекції складається з матеріалу, зібраного в 30-80-х роках минулого століття [2].

Окрім цього, у відділі природи знаходиться багатий археологічний матеріал. Це знахідки знарядь праці, полювання, рибальства, різноманітні предмети побуту і відходи виготовлення знарядь людей, що проживали на цій території. Датуються вони під початку кам'яного віку і до ХУІІІ сторіччя. Серед них є багато артефактів і з околиць с. Старуня. Доповнюють експозицію картини з зображенням палеогеографічної ситуації різних епох та скульптури-реконструкції зовнішнього вигляду наших пращурів [7].

Краєзнавчий музей с. Старуня хоч і невеличкий, але також містить цікаві експонати. Вони висвітлюють історію і культуру краю, етнографію, епос, ландшафтно-природничі умови [1, 2, 4]. Тут зібрані елементи побуту і оздоби помешкань, народного одягу, знарядь праці. Дуже цікавими є археологічні знахідки з околиць села. Це знаряддя і відщепи кам'яних і кремнієвих знарядь полювання і оброки здобичі, побутового призначення, поклоніння і культу. Доповнюють їх палеонтологічні знахідки – зуби мамонтів і носорогів, печерного ведмедя, залишки дрібних тварин. І не дивно, адже археологи виявили і вивчили в околицях села Старуня та поблизу території «Геологічної пам'ятки природи» 17 стоянок прадавньої людини епохи палеоліту, мезоліту, енеоліту і аж до середньовіччя, в яких зафіксовано 30 археологічних пам'яток [4 - 6, 11, 12]. Це доводить, що територія була досить інтенсивно заселена, починаючи ще з доби палеоліту. Люди постійно заселяли цю територію впродовж віків. Приваблювали їх сприятливі кліматичні умови, багатство рослинного і тваринного світу, природні ресурси (в тому числі кам'яна сировина і високо мінералізовані підземні води), мисливські угіддя [8, 9]. Вже 40 000 р. тому, за часів існування знайдених викопних шерстистих носорогів і мамонта та інших ссавців епохи зледеніння, в цій місцевості проживали і прадавні люди-мисливці часів палеоліту, що полювали на них (рис. 1).

Висновки. Знахідки у товщі озокеритових відкладів добре збережених (практично законсервованих природним шляхом) представників фауни і флори наштовхує на думку про високу ймовірність знахідок і прадавніх людей-мисливців, що могли потрапити і

збереглись в аналогічних умовах [3]. Це може бути людина неандертальського типу доби раннього палеоліту, зокрема мустьєрського, та наступного пізньопалеолітичного часу [10]. Така знахідка, як і попередні, знову прославила б с. Старуню на цілий світ. Старуня має важливе науково-пізнавальне значення (єдиний у Карпатах грязьовий вулкан, прогноз землетрусів, вивчення давніх поселень, генезис озокериту й нафти, встановлення динаміки Землі, формування корисних копалин). Цікавою історією, наукою, археологією, ландшафтно-природничими умовами – Старуня (Богородчанський район, Івано-Франківської області) – вже зараз привертає увагу не тільки вчених, а й іноземних туристів.

Література

1. Адаменко О.М. Старунський геодинамічний полігон – Парк Льодовикового періоду / О.М. Адаменко, Л.В. Міщенко, І.В. Міщенко, О.Р. Стельмах, Д.О. Зорін, М.М. Приходько, К.О. Радловська // Екологічна безпека та збалансоване ресурсокористування. – Івано-Франківськ: ІФНТУНГ, №1(3), 2011.- С. 75-76
2. Александрович Ш.В. Старуня і дослідження четвертинного періоду в традиції та ініціативах Польської Академії Вміння / Ш.В. Александрович //переклад Я. Гладуна. – Івано-Франківськ: вид. ІФНТУНГ, 2009. – 170с.
3. Бабій В. Старунські дивовижі / В. Бабій, І. Мосюк. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. - 32 с.
4. Будуйкевич Н.Ф. Старуня. Скарби геосфери / Н.Ф. Будуйкевич, В.І. Векерик, Я.Д. Гладун, Б.В. Сверида. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2007. – 64 с.
5. Мацкевий Л.Г. Археологічні дослідження в Старуні: підсумки та перспективи / Л.Г. Мацкевий, Г.І. Панахид // Матеріали II Міжнародної наукової конференції до 100-річчя першої знахідки мамонта і волохатого носорога в Старуні у 1907 р. «Викопна фауна і флора останнього зледеніння». - Краків: Акапіт, 2007.- С. 25-28.
6. Мончак Л.С. Геологічний путівник по Івано-Франківській області: монографія / Л.С. Мончак, В.Р. Хомин, О.Р. Стельмах. - Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. – 240 с.
7. Сельський В.К. Стратиграфічна пам'ятка «Чудо Старуня» та її геологічне минуле/ В.К. Сельський // Вісник Прикарпатського національного університету, серія Біологія. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2008, вип.Х. – С.67-87.
8. Стельмах О.Р. Атлас мінералів та руд корисних копалин: монографія / О.Р. Стельмах, Н.В. Гоптарьова, А.Г. Поплюйко. - Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2013. – 132с.
9. Стельмахович Г.Д. Видобуток корисних копалин та розвиток досліджень геодинамічного полігону Старуня/ Г.Д. Стельмахович, О.Р. Стельмах, А.В. Міщенко // Матеріали XX Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна геологічна наука і практика в дослідженнях студентів і молодих фахівців». – Кривий Ріг: КНУ, 2013 – С. 9-13
10. Польські і українські геологічні дослідження (2004-2005) в Старуні – місці знахідок волохатих носорогів: монографія під заг. ред. М. Котарби. – Варшава-Краків: Націон. Геол. Інститут, 2005. – с. 218.
11. Adamenko O. Idea of the ecological and geological tourist center in Starunia// O. Adamenko, D. Zorin, K. Radlovska, O. Stelmakh //Geoturystyka (geotourism). - Krakow: Drukarnia Leyko, nr. 3(18), 2009. - S. 21-26
12. Stachowic-Rybka R., Kotarba M., Porzucek S., Stelmakh O. Miejsce i srodowisko utworow plejstocenskich znalezienia nosorozcow wlochatchych w Staruni/ R. Stachowic-Rybka, M. Kotarba, S. Porzucek, O. Stelmakh //Матеріали Міжнародної наукової конференції до 100-річчя першої знахідки волохатого носорога в Старуні у 1907 р. «Викопна фауна і флора останнього зледеніння». - Краків: Акапіт, 2007.- С. 25-28.

Поступила в редакцію 15 травня 2013р.

Рекомендував до друку д. г.- м. н. О.М. Адаменко